

Laat burgers meebeslissen over het erfgoed van morgen

Ben de Vries

We leven in een tijd waarin burgers steeds mondiger en activistischer worden. Burgers willen serieus genomen worden en eisen inspraak in zaken die zich in hun directe leefomgeving afspelen. Die urgentie is ook voelbaar in de erfgoedzorg. Neem de voormalige Amerikaanse Troposcatter in de duinen van Hoek van Holland. Deze imposante paraboolantennes zouden allang gesloopt zijn als lokale erfgoedgroepen niet op de barricade waren gesprongen om dit militaire object uit de Koude Oorlog te redden. Nu is het een plek waar niet alleen vleermuizen, maar ook erfgoedliefhebbers, radioamateurs en popbandjes zich verzamelen. Ik was dan ook blij toen cultuurminister Ingrid van Engelshoven het zeldzame complex aanwees als rijksmonument.

Vandaag de dag bepalen niet langer alleen overheden en culturele instellingen wat ons aller erfgoed is.¹ De samenleving wil net zo goed een stem hebben in wat van waarde is, en wat niet. Het betrekken van proactieve bewoners is onderdeel geworden van de dagelijkse praktijk bij gemeenten en publieke organisaties. Burgerparticipatie is het toverwoord. Terecht. Het begrip is inmiddels in de Omgevingswet en in erfgoednota's zoals *Erfgoed Telt* vastgelegd.² Bovendien staan we aan de vooravond van de ondertekening van het Verdrag van Faro, dat zowel de maatschappelijke betekenis van erfgoed als het belang van participatie en burgerinitiatief in de erfgoedsector benadrukt. Eindelijk zou ik zeggen, want dit besluit laat wel heel lang op zich wachten.

Amerikaanse Troposcatter Vinetaduin, rijksmonument

Burgeroordeel

Dit verander(en)de speelveld is ook van toepassing bij mijn opdracht vanuit de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) om burgers een rol te laten spelen in het proces van waarderen en selecteren van erfgoed uit de Koude Oorlog.³ *Maar welke rol is dat precies? En hoe geven we ruimte aan deze erfgoedstemmen?*

Gelukkig zijn er de nodige participatieve initiatieven rondom dit thema die als voorbeeld kunnen dienen. Zo ging Erfgoed Brabant in 2014 aan de hand van interviews met ooggetuigen op zoek naar onbekende en geheim(zinnig)e verhalen over de Koude Oorlog. En lanceerde de provincie Utrecht in 2020 een aanstekelijk crowdsourcingsproject, waarbij burgers honderden Koude Oorlog-locaties met bijbehorend beeldmateriaal konden aanleveren. Dit is vervolgens op een digitale kaart gezet. Een mooi resultaat. De Stichting Menno van Coehoorn deed in mei 2021 een vergelijkbare oproep mee te helpen het overgebleven erfgoed uit die ijzige jaren in beeld

¹ *Wie bepaalt wat erfgoed is*, Boekmanstichting, nummer 124, Najaar 2020

² *Erfgoed Telt - De betekenis van erfgoed voor de samenleving*, beleidsnota OCW, 22-06-2018

³ *Op Verkenning 2.0. Twee eeuwen erfgoed in het vizier*, Rapportage Verkenning Militair Erfgoed, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Ben de Vries, oktober 2019. En de daaropvolgende Kamerbrief met beleidsreacties van minister Van Engelshoven (OCW) op de verkenningen erfgoedthema's, 28 april 2020

te brengen: kazernes, vliegvelden, luchtwachttorens, bunkers, openbare schuilplaatsen, noem maar op.⁴ Velen gaven hier gehoor aan.

Daarnaast zijn er allerlei gemeentelijke initiatieven die bewoners meer inspraak geven. De gemeentes Nieuwegein, Dordrecht, Lelystad, Enkhuizen en De Ronde Venen nodigen

bewoners en lokale betrokkenen uit om zelf objecten voor te dragen en te kiezen uit een groslijst van historische bouwwerken. Zo bepalen burgers steeds vaker zélf welke erfgoederen een plek op de gemeentelijke monumentenlijst verdienen.⁵ Op deze manier kan elke burger 'erfgoedmaker' en eigenaar worden van zijn of haar (historische) straat of buurt. 'Straatwaarden' vormen zo een goed handelingsperspectief.⁶

Bunker 600, Park Vliegbasis Soesterberg

Kanttekeningen

Ondanks deze verdienstelijke experimenten heb ik een aantal bedenkingen bij deze vermaatschappelijking van ons erfgoed. Allereerst is mij niet duidelijk wie die naar inspraak snakkende burger is. Is het de vrijwilliger bij een historische vereniging, een ooggetuige, monumenteneigenaar, amateur-deskundige of gewoon de man of vrouw in de straat? Of allemaal tegelijk? En waarom wil die persoon of groep eigenlijk invloed? Ik ga ervanuit dat zij ook het algemeen belang willen dienen, maar hun motivatie is mij niet altijd duidelijk. Daar komt nog bij dat het vaak dezelfde personen zijn die bij openbare bijeenkomsten komen opdraven en het hardst roepen.

Ook blijft het best lastig om die burgerexpert te bereiken. Wat meespeelt is dat de RCE nog weinig ervaring heeft met de inbreng van burgers bij erfgoedwaardering. Zo'n inspraakprocedure vereist goede afspraken en tijdens het gesprek een open houding en luisterend oor. Ook moet het in één keer goed gaan, anders is het wantrouwen geboren. Mijn laatste kanttekening betreft de afweging of je burgers, en lokaal, regionaal of landelijk opererende partijen, zowel bij het proces van waarderen als bij het selecteren van potentieel erfgoed wilt betrekken. Zij zijn nauwelijks bekend met waarderingscriteria als zeldzaamheid of ensemblewaarde. Dat maakt het best ingewikkeld de juiste weging te maken tussen representativiteit en authenticiteit versus identiteitswaarde en belevingswaarde. Het emotionele verhaal vertelt door een (oudere) ooggetuige kan op deze manier onevenwichtig zwaar gaan meetellen, terwijl het object volgens de erfgoedprofessional vanuit architectuur- of cultuurhistorisch oogpunt weinig bijzonder is. Dat kan niet de bedoeling zijn van de status van rijksmonument. Want hoe zwaar telt die burgerstem eigenlijk in dit wegingskader? Even zwaar? Of toch nét iets minder? Immers, de minister houdt de eindverantwoordelijkheid in een aanwijzingsprogramma. Natuurlijk, er is over de waardering van erfgoed altijd discussie geweest, maar nu dreigt erfgoed nog subjectiever te worden dan het wezenlijk al is.

⁴ [Inventarisatie Koude Oorlog-erfgoed door Stichting Menno van Coehoorn - Liniebreed](#)

⁵ *Steeds meer inwoners bepalen zelf wat er op de gemeentelijke monumentenlijst komt te staan*, Erfgoedstem, 29 april 2021

⁶ Riemer Knoop, Michiel Schwarz e.a. *Meer Straatwaarden, een pleidooi voor erfgoedmaken als engagement*, Reinwardt Academie, 2019

Samen werken aan de toekomst van erfgoed

Ondanks bovengenoemde kanttekeningen ben ik toch optimistisch over de kansen van participatie. Ik wil graag dat burgers meedenken, meepraten en zelfs meebeslissen over het erfgoed van morgen. Dat is ambitieus, ik weet het. Het is de hoogste trede op de participatieladder.⁷ Voorwaarde is wel dat de samenwerking respectvol verloopt, en er een gunfactor is. Alleen dan ontstaat interactie en dialoog. En leidt het tot meer draagvlak, inclusiviteit en co-eigenaarschap. De kennis over het verleden zal groeien bij erfgoedgemeenschappen en het (lokale) erfgoed zal meer waardering krijgen. Het is de uitdaging om niet zozeer de burger aansluiting te laten vinden bij die decentrale overheid, maar juist andersom: de overheid moet aansluiting zoeken bij de 'erfgoedburger'. Anders wordt de kloof tussen de leefwereld van burgers en de 'systeemwereld' van instituties niet kleiner.⁸ Betrokken burgers vragen om ondersteuning, erkenning en ruimte voor initiatief. De overheid heeft de taak dat proces ruimhartig te faciliteren, niet te remmen. De doe-democratie is een nauwelijks te stuiten krachtige ontwikkeling, schreef het kabinet-Rutte in 2013.⁹ Maar we zijn nu bijna tien jaar verder. Het kan beter, en het moet vooral sneller.¹⁰ Kortom, om deze democratische vernieuwing tot stand te brengen dient de RCE – van huis uit een traditionele erfgoedbewaker – zich meer als facilitator te profileren. Hij moet uit zijn comfortzone kruipen. Een interne enquête toonde dit voorjaar aan dat driekwart van de medewerkers voorstander is van de inbreng van burgers in overheidsprocessen, zoals erfgoedwaardering. Dat stemt gunstig. Meer dienstverlener, minder deurwachter. Dát is de transformatie die ons te wachten staat. Wij kunnen met onze bemiddelende rol een stevige brug slaan tussen maatschappij en erfgoed, tussen gemeentes en burgers. En nee, we hoeven niet bang te zijn dat door deze veranderde rolverdeling onze positie van erfgoedexpert gaat wankelen. Onze ervaring en kennis blijft nodig bij het schetsen van een compleet en gedeeld beeld van wat we in de toekomst willen behouden en belangrijk vinden. Het is nu de beurt aan ons.

⁷ *Burgerparticipatie in onderzoek. Van respondenten tot medeonderzoeker*, p. 11. Bureau Jurriaan Omlo. April 2020. Zie Movisie.nl

⁸ *Erfgoed en democratische vernieuwing. Over en weer een wereld ontdekken*. Essay door Jouke van der Werf, Lilian Grootswagers en Machteld Linssen. Pagina 8 en verder. @ RCE, november 2021

⁹ Karel Loeff, *De Doe-democratie*, column Herenhuis, september/oktober 2013

¹⁰ Yolanda de Koster, *Burgers kunnen het veel beter. Right to challenge moet groeispurt maken*, Binnenlands Bestuur, week 39, 2018